

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 348

Polityka ekonomiczna

Redaktorzy naukowi

Jerzy Sokołowski

Arkadiusz Żabiński

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redakcja wydawnicza: Barbara Majewska

Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz

Korekta: Barbara Cibis

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-422-6

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:

EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	11
Franciszek Adamczuk: Dyfuzja innowacji w regionach transgranicznych...	13
Joanna Buks, Robert Pietrzykowski: Efekty produkcji gospodarstw w Polsce w odniesieniu do WPR w latach 2005-2008	22
Marek Chrzanowski: Wykorzystanie analizy przepływów międzygałęziowych do badania obszarów kooperacji w gospodarce regionu na przykładzie województwa lubelskiego	34
Paweł Dziekański: Metoda taksonomiczna w ocenie środowiskowej konkurencyjności powiatów województwa świętokrzyskiego.....	44
Monika Fabińska: Prorozwojowa gotowość polskich MŚP do absorpcji wsparcia w ramach nowej perspektywy programowej 2014-2020.....	54
Małgorzata Fronczek: Przewaga komparatywna Polski w handlu z Chinami w latach 1995-2012	66
Małgorzata Gasz: Reguły nowego modelu zarządzania gospodarczego na tle kondycji ekonomicznej państw Unii Europejskiej	76
Alina Grynia: Obciążenia fiskalne a konkurencyjność litewskich przedsiębiorstw	91
Anna Jankowska: Struktura obszarowa gospodarstw w krajach bałkańskich kandydujących do UE.....	103
Elżbieta Jantóń-Drozdowska, Maciej Stępiński: Formy aktywizacji osób długotrwale bezrobotnych w kontekście strategii Europa 2020.....	112
Krzysztof Kil, Radosław Ślusarczyk: Podatek bankowy w krajach Unii Europejskiej – ocena implementacji	124
Dariusz Klimek: Transakcje offsetowe jako instrument polityki ekonomicznej w Polsce	134
Aleksandra Koźlak, Barbara Pawłowska: Kierunki działań Unii Europejskiej na rzecz podniesienia konkurencyjności gospodarki	145
Barbara Kutkowska, Ireneusz Ratuszniak: Możliwości finansowania rozwoju obszarów wiejskich w latach 2014-2020 w ramach Polityki Spójności i Wspólnej Polityki Rolnej.....	157
Renata Lisowska: Wpływ otoczenia regionalnego na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw w obszarach rozwiniętych i zmarginalizowanych ...	172
Agnieszka Malkowska: Program INTERREG IV A jako instrument wspierania turystyki w województwie zachodniopomorskim	181
Arkadiusz Malkowski: Mały ruch graniczny jako element kształtowania współpracy transgranicznej.....	190
Natalia Mańkowska: E-administracja a efektywność sektora publicznego...	200

Wiesław Matwiejczuk, Tomasz Matwiejczuk: Koncepcja usprawnienia procesu ofertowania w przetargach publicznych.....	210
Elżbieta Izabela Misiewicz: Łączne opodatkowania dochodów małżonków – preferencja podatkowa wspierająca rodzinę.....	220
Andrzej Miszczuk: Dystans instytucjonalny jako uwarunkowanie rozwoju regionów przygranicznych.....	230
Karolina Olejniczak: Polityka klastrów w regionach jako wzmacnianie konkurencyjności MSP.....	239
Małgorzata Pawłowska: Wpływ kapitału zagranicznego oraz własności państwowej na zmiany konkurencji w polskim sektorze bankowym.....	249
Katarzyna Peter-Bombik, Agnieszka Szczudlińska-Kanoś: Problem starzejącego się społeczeństwa w dokumentach strategicznych wybranych polskich województw	263
Katarzyna Peter-Bombik, Agnieszka Szczudlińska-Kanoś: Social issues in the program's documents of Polish political parties in the elections to the European Parliament of the VIII term.....	274
Robert Pietrzykowski: Rozwój gospodarczy a ceny ziemi rolniczej na przykładzie wybranych państw z Unii Europejskiej	285
Piotr Podsiadło: Pomoc regionalna jako przykład dopuszczalnej warunkowo pomocy publicznej w Unii Europejskiej.....	297
Gabriela Przesławska: Instytucjonalne aspekty w aktualnej debacie ekonomicznej.....	309
Małgorzata Raczkowska: Nierówności ekonomiczne w krajach europejskich.....	319
Jarosław Ropęga: Ograniczenia małych firm w wykorzystaniu zewnętrznych źródeł wsparcia dla ich przetrwania	328
Jerzy Sokolowski: Strategie sprzedaży ofert turystycznych biur podróży.....	339
Małgorzata Sosińska-Wit, Karolina Gałązka: Bariery rozwoju przedsiębiorczości sektora MSP na przykładzie województwa lubelskiego.....	349
Andrzej Szuwarzyński: Model DEA do oceny efektywności funkcjonowania publicznych uniwersytetów w Polsce	361
Dariusz Tłoczyński: Accessibility jako instrument kształtowania polskiego rynku usług transportu lotniczego	371
Agnieszka Tomczak: Konwergencja czy dywergencja – kierunki zmian w polityce monetarnej po 1999 r.	384
Adam Wasilewski: Skuteczność wybranych instrumentów finansowych wspierania rozwoju przedsiębiorczości w gminach wiejskich w Polsce....	394
Anetta Waśniewska: Potencjał społeczny gmin Zalewu Wiślanego w latach 2003-2012.....	404
Grażyna Węgrzyn: Źródła informacji dla działalności innowacyjnej w Unii Europejskiej.....	415

Lucyna Wojcieszka: Społeczna odpowiedzialność biznesu wybranych banków komercyjnych na świecie – ocena wymiarów CSR.....	424
Jarosław Wołkonowski: Przyczyny i struktura emigracji obywateli Litwy w okresie 2003-2013	437
Urszula Zagóra-Jonszta: Proces polonizacji górnośląskiego przemysłu w latach 30. XX wieku	449

Summaries

Franciszek Adamczuk: Diffusion of innovation in cross-border regions	21
Joanna Buks, Robert Pietrzykowski: Effects of farms production in Poland with respect to the CAP in the period of 2005-2008	33
Marek Chrzanowski: The use of input-output analysis for the cooperation areas determination in regions on the basis of Lubelskie Voivodeship.....	43
Paweł Dziekański: Taxonomic method in the examination for environmental competitiveness of poviats of Świętokrzyski Voivodeship	53
Monika Fabińska: Pro-development readiness of Polish SMEs for absorption of support under the new programming perspective 2014-2020	65
Małgorzata Fronczek: Revealed Comparative Advantage of Poland in trade with China in the years 1995-2012	75
Małgorzata Gasz: Rules of the new economic model management against economic condition of the European Union states	89
Alina Grynia: Fiscal charges and competitiveness of Lithuanian enterprises	102
Anna Jankowska: The structure of holdings in the Balkan states candidating to the European Union	111
Elżbieta Jantón-Drozdowska, Maciej Stępiński: Forms of activation of long-term unemployed in the context of the Europe 2020 strategy	123
Krzysztof Kil, Radosław Ślusarczyk: The bank tax: an assessment of implementation in the EU member states	133
Dariusz Klimek: Offsets – an instrument of economic policy in Poland	144
Aleksandra Koźlak, Barbara Pawłowska: The European Union activities to improve the regions competitiveness.....	156
Barbara Kutkowska, Ireneusz Ratuszniak: Opportunities of financing the development of rural areas in the years 2014-2020 within the frames of cohesion policy and Common Agricultural Policy	171
Renata Lisowska: Impact of the regional environment on the development of small and medium-sized enterprises in developed and marginalised areas	180
Agnieszka Malkowska: The Program INTERREG IVA as an instrument to support tourism in the West Pomeranian Voivodeship	189

Arkadiusz Malkowski: The small cross-border movement as an element of the cross-border co-operation.....	199
Natalia Mańkowska: E-government and the efficiency of public sector	209
Wiesław Matwiejczuk, Tomasz Matwiejczuk: Concept of public procurement offering process improvement	219
Elżbieta Izabela Misiewicz: Joint taxation of spouses – tax allowance supporting family	229
Andrzej Mischczuk: Institutional distance as a condition for the development of cross-border regions	238
Karolina Olejniczak: Cluster policy in the regions as strengthening the competitiveness of SME	248
Małgorzata Pawłowska: The impact of foreign capital and state capital on competition in the Polish banking sector	261
Katarzyna Peter-Bombik, Agnieszka Szczudlińska-Kanoś: Aging population in strategic documents of selected Polish voivodeships	273
Katarzyna Peter-Bombik, Agnieszka Szczudlińska-Kanoś: Problematyka społeczna w dokumentach programowych polskich ugrupowań politycznych w wyborach do Parlamentu Europejskiego VIII kadencji ...	284
Robert Pietrzykowski: Economic development and agricultural land prices in selected countries of the European Union.....	296
Piotr Podsiadło: Regional aid as an example of permitted conditionally state aid in the European Union	308
Gabriela Przesławska: Institutional aspects in contemporary economic debate	318
Małgorzata Raczkowska: Economic inequality in the European countries ..	327
Jarosław Ropęga: Limitations of small firms in using external sources of support for their survival	337
Jerzy Sokolowski: Strategies for the sale of tourist travel agencies offers	348
Małgorzata Sosińska-Wit, Karolina Gałązka: Barriers to the development of enterprise of SMEs sector on the example of the Lublin Voivodeship ..	360
Andrzej Szuwarzyński: DEA model to evaluate the efficiency of the public universities in Poland.....	370
Dariusz Tłoczyński: Accessibility as an instrument for shaping Polish air transport market	383
Agnieszka Tomczak: Convergence or divergence – directions of the monetary policy development after the year 1999	393
Adam Wasilewski: Effectiveness of selected financial instruments supporting entrepreneurship development in rural counties of Poland	403
Anetta Waśniewska: Social potential of communities of the Vistula Lagoon in 2003-2012	414
Grażyna Węgrzyn: Sources of information on innovation within the European Union	423

Lucyna Wojcieszka: CSR of selected commercial banks in the world – dimensions of CSR ratings	436
Jarosław Wolkonowski: Causes and structure of emigration of Lithuania citizens in the period between 2003 and 2013.....	448
Urszula Zagóra-Jonszta: The process of Polonization of Upper Silesian industry in the 30s of the twentieth century.....	458

Anna Jankowska

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
e-mail: jankowska@up.poznan.pl

STRUKTURA OBSZAROWA GOSPODARSTW W KRAJACH BAŁKAŃSKICH KANDYDUJĄCYCH DO UE¹

Streszczenie: W artykule przedstawiono strukturę gospodarstw rolnych w krajach bałkańskich kandydujących do UE (CC), na tle ich historycznych uwarunkowań. W celu scharakteryzowania stopnia koncentracji UR obliczono współczynnik koncentracji Lorenza. Struktura gospodarstw we wszystkich analizowanych krajach jest zbliżona, występuje w nich bowiem dużo gospodarstw małych, głównie produkujących na samo zaopatrzenie, oraz mała liczba dużych gospodarstw rolnych, poprzednio należących do państwa. Wśród analizowanych CC najlepszą strukturą gospodarstw rolnych charakteryzuje się Czarnogóra, w której odnotowano najwyższe skoncentrowanie zasobów ziemi w niewielkiej grupie gospodarstw. Z kolei najbardziej rozdrobniona struktura gospodarstw występuje w Albanii i Kosowie. We wszystkich badanych krajach w ciągu ostatnich kilku lat obserwuje się zwiększenie przeciętnej powierzchni gospodarstwa. Nadal jednak struktura agrarna jest znacznie rozdrobniona, co jest wynikiem m.in. zaszłości historycznych.

Słowa kluczowe: kraje kandydujące do UE, struktura użytków rolnych, koncentracja użytków rolnych.

DOI: 10.15611/pn.2014.348.09

1. Wstęp

Duża liczba ludności pracującej w rolnictwie i strukturalne problemy rolnictwa krajów bałkańskich kandydujących (CC) do Unii Europejskiej sprawiają, że kwestie

¹ W artykule przeprowadzono analizę dla: Albanii, Czarnogóry, Kosowa, Macedonii i Serbii. Nie uwzględniono Bośni i Hercegowiny ze względu na brak porównywalnych danych. Dla wszystkich analizowanych państw, niezależnie od ich statusu, na potrzeby artykułu stosowano określenie kraje kandydujące (CC). Albania – to potencjalny kraj kandydujący – złożyła wniosek o członkostwo w 2009 r., Bośnia i Hercegowina – potencjalny kraj kandydujący, Czarnogóra – kraj kandydujący – złożyła wniosek o członkostwo w 2008 r., a negocjacje akcesyjne rozpoczęła w czerwcu 2012 r., Kosowo – potencjalny kraj kandydujący, Macedonia – kraj kandydujący – złożyła wniosek o członkostwo w 2004 r., Serbia – kraj kandydujący – złożyła wniosek o członkostwo w 2009 r., a w marcu 2012 r. otrzymała status państwa kandydującego z: *Rozszerzenie UE: priorytety na 2014 r. Komunikat prasowy Komisji Europejskiej*, Bruksela, dnia 16 października 2013 r.

rozwoju sektora rolnego w tych krajach należą do najbardziej skomplikowanych w kontekście kolejnego poszerzenia UE.

Warto odnotować, iż są to kraje, które można porównać do polskich makroregionów lub nawet województw. W 1988 r., przed okresem przemian w Europie Środkowo-Wschodniej, Jugosławia łącznie z Albanią miały mniejszą powierzchnię i liczbę ludności niż Polska. Również w latach 1990-2013 powierzchnia tych krajów stanowiła średnio 52% powierzchni Polski, a ludność mniej niż 40% (tab. 1).

Tabela 1. Powierzchnia i liczba ludności w CC w latach 1990-2013

Kraj	1990	1995	2000	2005	2010	2013	Dynamika 2013 do 1990
Powierzchnia (tys. km ²)							
Albania	27,4	28,8	28,8	28,8	28,8	28,8	4,9
Czarnogóra	13,5	13,8	13,8	13,8	13,8	13,8	2,7
Kosowo	10,9	10,9	10,9	10,9	10,9	10,9	0,0
Macedonia	25,4	25,4	25,7	25,7	25,7	25,7	1,1
Serbia	87,5	77,5	77,5	77,5	77,5	77,5	-11,4
Suma	164,6	156,4	156,6	156,6	156,6	156,6	-4,9
Ludność (tys. os.)							
Albania	3 286,5	3 248,8	3 058,5	3 004,2	2 870,4	2 898,8	-11,8
Czarnogóra	614,6	614,7	612,5	623,0	616,4	622,8	1,3
Kosowo	1 862,0	2 029,0	1 700,0	2 041,0	2 208,1	1 815,6	-2,5
Macedonia	2 009,7	1 957,3	2 021,6	2 035,2	2 052,7	2 062,3	2,6
Serbia	7 586,0	7 739,0	7 528,0	7 456,1	7 306,7	7 181,5	-5,3
Suma	15 358,9	15 588,8	14 920,5	15 159,4	15 054,3	14 581,0	-5,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat i World Bank. Z World Bank – powierzchnia w 1990 r. dla wszystkich CC i w 1995 r. dla Macedonii; ludność w 1990 r. dla wszystkich CC i w 1995 r. dla: Czarnogóry, Kosowa i Serbii.

W krajach tych rolnictwo boryka się z licznymi problemami, które ograniczają jego wkład do gospodarki. Ograniczenia te w różnym stopniu dotyczą wszystkich krajów w regionie. Rolnictwo na tym obszarze, charakteryzuje się bowiem dużą liczbą gospodarstw wytwarzających na potrzeby własne [*Executive...* 2006; Santini i in. 2012]. Działają one na małą skalę, prowadzą produkcję zarówno roślinną, jak i zwierzęcą, przeznaczając tylko niewielkie ilości nadwyżek produkcji na rynek. Z tych też powodów nie są one ekonomicznie zdolne do funkcjonowania na Jednolitym Rynku Europejskim (JRE), charakteryzują się niskim stopniem mechanizacji, brakiem *know-how* i słabym dostępem do usług zewnętrznych. Ponadto celem ich funkcjonowania jest raczej maksymalizacja dobrobytu społecznego niż maksymalizacja zwrotu ekonomicznego. Czynniki te ograniczają zatem ekonomiczny wkład sektora rolnego, który dodatkowo często nie jest w pełni ukazywany w oficjalnych statystykach [*Executive...* 2006].

Celem artykułu jest porównanie struktury gospodarstw w krajach bałkańskich kandydujących do UE na tle ich historycznych uwarunkowań, z uwzględnieniem stopnia skoncentrowania gospodarstw i użytków rolnych (UR) w poszczególnych przedziałach obszarowych.

2. Metodyka badań

W celu porównania struktury gospodarstw w poszczególnych państwach przyjęto 5 grup obszarowych. W przeprowadzonej analizie ze względu na dostępność i porównywalność danych dla poszczególnych analizowanych CC za gospodarstwa małe uznano gospodarstwa do 10 ha, za średnie do 100 ha i duże powyżej 100 ha. Dla scharakteryzowania stopnia koncentracji użytków rolnych obliczono współczynnik koncentracji Lorenza². Podstawą źródłową jest literatura przedmiotu oraz dane ze spisów rolnych poszczególnych państw.

3. Wyniki badań

Struktura gospodarstw we wszystkich analizowanych krajach jest zbliżona, występuje bowiem w nich dużo gospodarstw małych, głównie produkujących na samozaopatrzenie, oraz mała liczba dużych gospodarstw rolnych, poprzednio należących do państwa (będących w różnym stopniu prywatyzacji). Dodatkowo istnieje względnie mała liczba gospodarstw prywatnych o średniej wielkości, które działają na warunkach rynkowych. Ten sektor stopniowo rośnie, aczkolwiek startuje on z bardzo niskiego poziomu.

Definicja gospodarstwa rolnego stosowana w tych krajach odnosi się do przedstawionej struktury gospodarstw. W większości przypadków dane obejmują dużą liczbę rolniczych gospodarstw domowych, które nie kwalifikowałyby się do gospodarstw rolniczych w UE. Jednakże gospodarstwa te łącznie stanowią duży udział produkcji rolniczej i dlatego też nie są wyłączone ze statystyk [*Executive...*2006].

Z badanej grupy krajów najlepsza struktura gospodarstw występuje w Czarnogórze, bowiem przeciętna wielkość gospodarstwa kształtuje się tam na poziomie 10,5 ha. W kraju tym udział gospodarstw małych (do 10 ha) wynosi 95,3% ogółu gospodarstw. Skupiają one prawie 60% powierzchni wszystkich UR, a pozostałe 40% UR znajduje się w posiadaniu około 5% gospodarstw średnich i dużych (>10 ha) (tab. 2). W Czarnogórze ważnym obecnie problemem jest zagospodarowanie nieużytków oraz kwestie struktury własności ziemi [*Montenegro Country Report...* 2006].

² Współczynnik koncentracji Lorenza $K = 5000 - M/5000$; $M = 1/2 \sum u_{i(1)} (\tilde{u}'_{i(2)} + \tilde{u}'_{i-(2)})$; $u_{i(1)}, u_{i(2)}$ – odsetki gospodarstw i użytków rolnych; $\tilde{u}'_{i(1)}, \tilde{u}'_{i(2)}$ – skumulowane odsetki gospodarstw i użytków rolnych. Współczynnik przyjmuje wartości $-1 < K < 1$. Interpretacja współczynnika – im wyższa jego wartość, tym większa koncentracja (za: [Wysocki, Lira 2003]).

W tab. 2 poza strukturą gospodarstw i użytkowania ziemi zamieszczono obliczony współczynnik koncentracji Lorentza. W analizowanym kraju, charakteryzującym się najwyższym skoncentrowaniem zasobów ziemi w niewielkiej grupie gospodarstw, współczynnik koncentracji Lorentza wyniósł 0,61. Gospodarstwa te mają największą szansę rozwoju i sprostania konkurencji w warunkach unijnych i upodobnienie się do struktur istniejących w UE-15.

Tabela 2. Struktura gospodarstw rolnych i użytkowania ziemi oraz współczynnik Lorentza w krajach bałkańskich kandydujących do UE

Grupa obszarowa (ha)	Udział gospodarstw (%)	Udział UR (%)	Współczynnik koncentracji Lorentza	Udział gospodarstw (%)	Udział UR (%)	Współczynnik koncentracji Lorentza
Albania			Czarnogóra			
< 2 ha	89,8	71,4	0,19	65,9	17,1	0,61
2-5 ha	10,1	28,1		20,5	21,5	
5-10 ha	0,0	0,3		8,9	20,5	
10-100 ha	0,0	0,2		3,5	41,0	
>100 ha	0,0	0,0		1,2	0,0	
Kosowo			Macedonia			
< 2 ha	77,7	45,0	0,35	63,5	19,4	0,51
2-5 ha	18,8	36,0		32,4	52,0	
5-10 ha	2,8	11,0		3,3	16,1	
10-100 ha	0,6	7,0		0,9	12,5	
>100 ha	0,0	0,0		0,0	0,0	
Serbia						
< 2 ha	46,0	12,1	0,47			
2-5 ha	31,0	29,8				
5-10 ha	17,0	33,4				
10-100 ha	5,0	24,3				
>100 ha	1,0	0,0				

Źródło: obliczenia własne na podstawie Country Report (2006). Wyd. ARCOTRASS – Consortium Study on the State of Agriculture in Five Applicant Countries i spisów rolnych dla poszczególnych krajów.

Najbardziej rozdrobnioną strukturą gospodarstw i najniższym współczynnikiem koncentracji UR charakteryzuje się rolnictwo w Albanii oraz Kosowie (współczynnik koncentracji Lorentza wynosi odpowiednio 0,19 oraz 0,35), w których gospodarstwa małe stanowiły przeciętnie 99,6% ogółu gospodarstw i użytkowały średnio 95,9% UR. Struktura gospodarstw rolnych w Albanii w znacznym stopniu odzwierciedla wyniki procesu prywatyzacji, którego efektem było rozdysponowanie ziemi wśród wszystkich wiejskich rodzin. Jednakże od tego czasu ma miejsce dalszy podział ziemi na wiele mniejszych działek. W kraju tym gospodarstwa wytwarzające na samozaopatrzenie skoncentrowane są głównie na obszarach górskich, gdzie ziemia jest najmniej żyzna i gdzie żyje około 60% ludności wiejskiej. Na-

tomiasz rynkowo zorientowane gospodarstwa można znaleźć na bardziej żyznych terenach wybrzeża [*Albania Country Report... 2006*]. W kraju tym przeciętna wielkość gospodarstwa nie przekracza 3,7 ha. Również w Kosowie gospodarstwa rolne są bardzo małe i w większości produkują na potrzeby własne. Średnia powierzchnia gospodarstwa przypadająca na rodzinę wynosi 3,1 ha, z czego 1,6 ha to grunty orne zwykle podzielone jeszcze na 6 do 8 działek [*Kosovo Country Report... 2006*]. W krajach tych gospodarstwa powyżej 10 ha praktycznie nie występują lub stanowią znikomy odsetek.

Wśród państw, w których współczynnik koncentracji UR zawierał się w przedziale 0,47-0,51 znalazły się Serbia i Macedonia. W krajach tych od 12,5 do 24,3% UR znajdowało się w grupie gospodarstw średnich (10-100 ha). Stanowiły one bardzo zróżnicowany udział w strukturze gospodarstw w poszczególnych krajach, bowiem w Macedonii było to 0,9%, a w Serbii 5%. W Macedonii ziemia w większości jest własnością państwa i jest dzierżawiona przez przedsiębiorstwa, które powstały w wyniku przekształceń dawnych gospodarstw państwowych i spółdzielni rolniczych. Efektywne wykorzystanie gruntów rolnych jest utrudnione przez znaczne ich rozdrobnienie, które wynika z wcześniejszych ograniczeń dotyczących użytkowania gruntów i praw własności, praktyk spadkowych i długiej historii nieformalnej działalności rynku gruntów. Do roku 1988 maksymalna ilość gruntów, których rolnik mógł być właścicielem, była ograniczona, dlatego też przeciętna wielkość gospodarstwa wynosi 5,8 ha, ale zawiera wiele działek o wielkości 0,3-0,5 ha. Po uzyskaniu niepodległości, rolnictwo macedońskie odziedziczyło dwubiegunową strukturę gospodarstw. Obok małych gospodarstw rodzinnych, które gospodarują na prywatnych gruntach, występują duże gospodarstwa państwowe lub gospodarstwa spółdzielcze, tak zwane agrokombinaty i spółdzielnie rolnicze [*Macedonia Country Report... 2006*].

W Serbii w porównaniu z Macedonią jest więcej gospodarstw średnich i wykorzystują one prawie $\frac{1}{4}$ UR tego kraju. Jednak podobnie jak w pozostałych krajach analizowanej grupy struktura gospodarstw jest niekorzystna. Występujące duże rozdrobnienie gospodarstw generuje wysokie koszty produkcji i niską wydajność. Ponadto większość rolników łączy pracę w rolnictwie z inną działalnością zawodową i wytwarzaniem produktów rolnych tylko na własne potrzeby. Infrastruktura rynku jest słaba i nie wspiera produkcji generującej wyższe nadwyżki handlowe [*Serbia Country Report... 2006*].

Obecna struktura gospodarstw w większości krajów badanej grupy, z wyjątkiem Albanii, jest dziedzictwem struktury istniejącej w byłej Jugosławii, gdzie kwestia agrarna miała szczególny charakter, bowiem prywatne w większości rolnictwo funkcjonowało w otoczeniu gospodarki opartej na własności społecznej [Wilkin 1986]. W Jugosławii powstawanie dużych obszarowo gospodarstw państwowych zostało zapoczątkowane w pierwszych latach po II wojnie światowej z przyczyn politycznych (socjalizacja wsi) i ekonomicznych (zwiększanie produkcji rolniczej przez dobrze wyposażone w kapitał rolnictwo o dużej skali). Proces ich powstawa-

nia trwał do 1953 r. Uważano bowiem, że tworzenie gospodarstw spółdzielczych z ziemią uzyskaną od „małych” rolników będzie kluczem do rozwoju sektora rolnego. Kolektywizacja i wysokie opodatkowanie prywatnych gospodarstw było wykorzystywane do stymulowania socjalizacji wsi i do pozyskania zasobów dla rozwoju przemysłowego. Jednak prywatni rolnicy mocno przeciwstawili się kolektywizacji i nie powiodła się ona. Pewien wpływ na niepowodzenie tego procesu wywarły także słabe wyniki gospodarstw kolektywnych. W obliczu ekonomicznych i politycznych problemów w 1953 r. przekształcenia indywidualnych gospodarstw rolnych w wielkie przedsiębiorstwa zostały zaniechane [Bojniec, Swinnen 1997].

W Jugosławii po drugiej wojnie światowej ukształtowały się więc dwa układy: uspołeczniony i indywidualny. Pierwszy z nich, obejmujący 16% potencjału rolnictwa, rozwijał się w zasadzie podobnie jak w pozostałych krajach socjalistycznych w kierunku koncentracji środków produkcji i procesów produkcji, przy zastosowaniu dużych, wydajnych maszyn i urządzeń umożliwiających stosowanie nowoczesnych technologii produkcji. Sektor społeczny był zdominowany przez duże pionowo i poziomo zintegrowane kombinaty rolnicze, które poza produkcją zajmowały się także przetwórstwem rolnym [Smoleński 1988]. Drugi natomiast układ charakteryzowały bardzo powolne zmiany struktury agrarnej – dominowały drobne, kilkuhektarowe gospodarstwa chłopskie. Występowało duże rozdrobnienie agrarne, a znaczna część gospodarstw należała do ludności dwuzawodowej. Według spisu z 1969 r. w całej Jugosławii 38% gospodarstw użytkowali chłoporobotnicy [Brus 1986; Smoleński 1988].

W Jugosławii procesy koncentracji ziemi, inwentarza żywego i innych środków produkcji przebiegały bardzo powoli z dwóch przyczyn. Pierwszą – obiektywną – był relatywnie wysoki przyrost naturalny, utrzymujący się w całym okresie powojennym, na poziomie przeważnie przekraczającym 1%. Nawet szybko rozwijające się pozarolnicze dziedziny gospodarki narodowej nie były w stanie przejąć nadwyżek siły roboczej z rolnictwa i tym samym oddziaływać w kierunku koncentracji ziemi i innych środków w gospodarstwach indywidualnych. W Jugosławii wystąpiła nawet emigracja zarobkowa, i to na dużą skalę, np. w 1971 r. 589 tys. obywateli jugosłowiańskich (6,6% zawodowo czynnych) było zatrudnionych poza granicami kraju [Smoleński 1988, za: *Statistički...1981*].

Drugą przyczyną powolnego tempa koncentracji była obawa przed restytucją stosunków kapitalistycznych w rolnictwie. W Jugosławii występowały praktyki niejednakowego, a nawet dyskryminacyjnego traktowania nieuspołecznionego sektora w rolnictwie. W kraju tym prowadzono politykę ograniczającą rozwój gospodarstw chłopskich. Praktyki te przejawiały się w niejednakowej dostępności środków produkcji, w systemie podatkowym, cenowym, w przepisach dotyczących działalności rozwojowej (inwestycje, powiększanie gospodarstwa) i w wielu innych dziedzinach. U podłoża tego rodzaju polityki leżało założenie, że drobnotowarowe gospodarstwo chłopskie nie jest w stanie osiągnąć rozszerzonej akumulacji, a tym samym nie jest rozwojowe. Natomiast stworzenie właścicielom większych gospodarstw możliwości

koncentracji środków produkcji mogło prowadzić do powstania organizmów gospodarczych o charakterze kapitalistycznym. Zwiększenie równouprawnienia sektorów rozpoczęto w Jugosławii po reformie gospodarczej w 1965 r. [Smoleński 1988; Wilkin 1986].

Dysproporcje między prywatnym, rozproszonym rolnictwem indywidualnym a uspołecznionym sektorem gospodarki przejawiały się przede wszystkim w postaci znacznych różnic w społecznej wydajności pracy, a także w dochodach ludności pracującej w rolnictwie i poza rolnictwem [Wilkin 1986]. Ponadto nie bez znaczenia był istniejący górny limit zwiększania powierzchni gospodarstwa indywidualnego, określony w konstytucji Jugosławii, ograniczający ilość posiadanej ziemi do 10 ha UR na terenach równinnych i do 20 ha na terenach podgórskich. Dodatkowo wiele z tych gospodarstw składało się z kilku drobnych działek. Przepisy te były zatem przyczyną opóźnienia rozwoju rolnictwa indywidualnego [Brus 1986; Smoleński 1988].

Dominacja bardzo małych gospodarstw (poniżej 5 ha) jest szczególnie widoczna w Albanii i Kosowie, podczas gdy bardziej wyrównany rozkład gospodarstw i UR w poszczególnych grupach obszarowych jest obserwowany w Czarnogórze, Macedonii i Serbii. Jednakże we wszystkich krajach zauważalny jest niski udział gospodarstw rolniczych w grupie powyżej 10 ha. Zmiana tego trendu zależy od ustanowienia rynku nieruchomości, jak również od pojawienia się możliwości pozyskania pozarolniczych dochodów na obszarach wiejskich. W niektórych krajach osiągnięto pewien postęp w kwestiach związanych z rejestracją ziemi i ustanowieniem praw własności, jednak problemy te są nadal nie w pełni rozwiązane [*Executive...2006*].

Wszystkie analizowane kraje wprowadziły albo są w trakcie procesu prywatyzacji ziemi rolniczej. Jednak nie w każdym z nich polityka prywatyzacji dotyczy całej ziemi rolniczej danego kraju. Dodatkowo różne są formy jej nabywania czy użytkowania. W Kosowie ziemia należąca do państwa jest prywatyzowana na podstawie 99-letniej dzierżawy, podczas gdy w Macedonii jest ona dzierżawiona od państwa na krótki lub na średni okres (do 40 lat). W Serbii z kolei ustanowiono fundusz ziemi i 51% ziemi rolniczej zostało rozdysponowane wśród ludności nieposiadającej ziemi lub „biednych” rolników, natomiast 49% ziemi pozostało w posiadaniu państwa. Z kolei w Albanii prywatyzacja odnosi się do całego sektora. Byłe gospodarstwa spółdzielcze w tym kraju zostały podzielone na tysiące małych gospodarstw i duża liczba rodzin (383 tys.) otrzymała 500 tys. ha ziemi. Natomiast ziemia należąca do gospodarstw państwowych została podzielona wśród rodzin pracowników. W efekcie takiego podziału ziemi struktura gospodarstw jest podobna do tej, jaka wytworzyła się w krajach byłej Jugosławii z dominacją małych gospodarstw rolnych.

Proces koncentracji ziemi jest zatem we wszystkich analizowanych CC powolny i ograniczony niejasną kwestią własności ziemi oraz zadłużeniem przedsiębiorstw

państwowych. Ziemia rolnicza jest jednak w większości w posiadaniu sektora prywatnego, który nadal dysponuje niewielkimi obszarowo gospodarstwami [*Executive... 2006*].

4. Podsumowanie

1. Wśród analizowanych krajów bałkańskich kandydujących do UE najlepszą strukturą gospodarstw charakteryzuje się Czarnogóra. W kraju tym występuje także największa koncentracja użytków rolnych.

2. Rozdrobnioną strukturą gospodarstw charakteryzuje się rolnictwo Macedonii i Serbii, gdzie występuje bardzo niewielki odsetek gospodarstw w przedziale 10-100 ha, nie więcej niż 5%, i użytkują one do 24,3% użytków rolnych kraju.

3. Najniższym współczynnikiem koncentracji użytków rolnych charakteryzuje się Albania i Kosowo, w których przeciętnie prawie 96% ziemi rolniczej należy do średnio prawie 100% gospodarstw nieprzekraczających 10 ha.

4. W bałkańskich CC w ciągu ostatnich kilku lat obserwuje się zwiększenie przeciętnej powierzchni gospodarstwa. Nadal jednak większość gospodarstw wytwarza na potrzeby własne, a struktura agrarna jest znacznie rozdrobniona, co jest wynikiem m.in. zaszłości historycznych.

Literatura

- Albania Country Report*, 2006, ARCOTRASS – Consortium Study on the State of Agriculture in Five Applicant Countries.
- Bojnec S., Swinnen J.F.M., 1997, *Agricultural privatization and farm restructuring in Slovenia*, [w:] *Agricultural privatization, land reform and farm restructuring in Central and Eastern Europe*, red. J.F.M. Swinnen, A. Buckwell, E. Mathijs, Ashgate Publishing Ltd., Great Britain, s. 281-311.
- Brus W., 1986, *Postwar reconstruction and socio – economic transformation. The political framework of postwar reconstruction and socio – economic transformation*, [w:] *The economic history of Eastern Europe 1919–1975. Interwar policy, the war and reconstruction*, red. M.C. Kaser, E.A. Radice, Clarendon Press, Oxford, s. 564-643.
- Census of Agriculture 2007. Individual agriculture holdings grouped by total available land by region*, 2007, Republic of Macedonia State Statistical Office, Skopje.
- Census of Agriculture 2012 in the Republic of Serbia – First results*, 2013, Statistical Office of the Republic of Serbia, Belgrade.
- Executive Summary*, 2006, ARCOTRASS – Consortium Study on the State of Agriculture in Five Applicant Countries.
- Kosovo Country Report*, 2006, ARCOTRASS – Consortium Study on the State of Agriculture in Five Applicant Countries.
- Macedonia Country Report*, 2006, ARCOTRASS – Consortium Study on the State of Agriculture in Five Applicant Countries.
- Montenegro Country Report*, 2006, ARCOTRASS – Consortium Study on the State of Agriculture in Five Applicant Countries.

- Popis Poljoprivrede 2010 struktura poljoprivrednih gazdinstava koriš šte čeno zemlji podaci po oština-*
ma, 2011, Crna Gora Montenegro zavod za statistiku, Podgorica.
- Rozszerzenie UE: priorytety na 2014 r. Komunikat prasowy komisji europejskiej*, Bruksela, 16 października 2013 r.
- Santini F., Saravia Matus S., Louwagie G., Guri G., Bogdanov N., Gomez y Paloma S., 2012, *Facilitating and area-based development approach in rural regions in the Western Balkans*, JRC Scientific and policy reports. Main report, vol. 1, European Commission.
- Serbia Country Report*, 2006, ARCOTRASS – Consortium Study on the State of Agriculture in Five Applicant Countries.
- Smoleński Z., 1988, *Ekonomiczne i społeczne przemiany w rolnictwie europejskim*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
- Statistički godišnjak Jugoslavije*, 1981.
- Synthesis report*, 2006, ARCOTRASS – Consortium Study on the State of Agriculture in Five Applicant Countries
- Wilkin J., 1986, *Współczesna kwestia agrarna*, PWN, Warszawa.
- Wysocki F., Lira J., 2003, *Statystyka opisowa*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań.

THE STRUCTURE OF HOLDINGS IN THE BALKAN STATES CANDIDATING TO THE EUROPEAN UNION

Summary: The paper presents the structure of agricultural holdings in the Balkan countries which candidate to the EU (CC), on the background of their historical circumstances. To characterize the degree of concentration of agricultural land Lorenz concentration was calculated. The structure of farms in all analyzed countries is similar, as there is a lot of small farms, mainly producing for subsistence and a small number of large farms previously owned by the state. Among the analyzed CC the best farm structure is characterized by Montenegro, which recorded the highest concentration of land resources in a small group of holdings. In turn the fragmented structure of farms and the lowest coefficient of Lorenz concentration is in Albania and Kosovo. In the past few years in all the surveyed countries there has been an increase in the average farm size. However, the agrarian structure is still significantly fragmented as a result of, inter alia, historical events.

Keywords: candidate countries to the EU, structure of arable lands, concentration of arable lands.